

ВНЕСОК РОДИНИ ШИШМАНОВИХ У РОЗВИТОК БОЛГАРСЬКОГО ТЕАТРУ

Галина БУШКО

Львівський національний університет імені Івана Франка

E-mail: halbushko@gmail.com, Україна

THE CONTRIBUTION OF THE SHISHMANOV'S TO THE DEVELOPMENT OF THE BULGARIAN THEATRE

Halyna BUSHKO

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

E-mail: halbushko@gmail.com

ABSTRACT: The article reveals the issue of the contribution of one of the most authoritative families in Bulgaria – the Shishmanovs in the formation and development of the Bulgarian theatre.

In the second half of the 19th century a teacher and public figure Dimitar E. Shishmanov opened the first private trade school, reading room and founded an amateur theatre in Svishtov. He translated dramas of famous European playwrights and created his own plays for the theatre. His son Ivan Shishmanov continued his father's work in the cultural and educational development of the country. Having received an excellent education abroad, he returned to Bulgaria to raise the level of the education, literature and culture. From 1889 until 1894 Ivan Shishmanov worked as the Head of the Department at the Bulgarian Ministry of Education. During that time, he helped young writers, artists, actors, actresses and musicians to go abroad to study or for an internship. As Bulgarian Minister of Education (1903-1907) Ivan Shishmanov opened the Academy of Music and the National Theatre. His wife Lidia Shishmanova was fond of dramatic art. She collaborated with a number of periodicals, where she regularly published reviews of theatrical performances. The son of Ivan and Lidia – Dimitar Shishmanov continued his parents' activities. He was a writer, publicist, translator from Ukrainian, German, French, Greek, and a playwright, whose plays were staged at the National Theatre.

The ideas of three generations of Shishmanovs stimulated the development of the Bulgarian theatre and their contribution to the cultural treasury deserves high appreciation.

KEYWORDS: D. E. Shishmanov, I. D. Shishmanov, L. Shishmanova, D. I. Shishmanov, performance, theatrical troupe, the National Theatre

У 1904 році відбулось створення першого болгарського театру в м. Софія, який тепер носить назву Національний театр імені Івана Вазова. Основою для створення театру стала професійна театральна трупа „Сльоза і сміх“.

Підвалини болгарського театру були закладені раніше, адже відразу після визволення Болгарії І. Вазов та К. Величков створили першу професійну театральну трупу під назвою „Румелійська театральна трупа“ (1883). Вона об'єднала талановитих акторів, мала свій постійний репертуар і була дуже популярною у країні. До репертуару театру входили історичні драми І. Вазова, зокрема „Михалакі чорбаджія“, „Бездомні“ (за мотивами повісті „Немили-недорогі“) та інші. На сцені ставили комедії французьких драматургів, зокрема Мольєра та А. Дюма.

Наприкінці 80-х – початку 90-х рр. XIX ст. у Софії з'явилися драматичні трупи „Болгарська театральна трупа“ (1888) та „Столична оперно-драматична трупа“ (1890). Творчість цих труп знаменувала початок якісно нового етапу у формуванні ідейно-естетичних засад болгарського сценічного мистецтва і відіграла важливу роль у створенні сучасного національного театру.

Проте, ще до появи професійних труп, у другій половині XIX ст. у м. Свиштові Димитр Е. Шишманов заснував аматорський театр, для якого перекладав п'єси відомих європейських драматургів, оскільки добре володів румунською, італійською та німецькою мовами, а водночас сам створював оригінальні драми.

Димитр Е. Шишманов (1833 – 1875) був літературознавцем, учителем, торговцем та громадським діячем. Він служив добровольцем в австрійській армії, брав участь у поході Й. Радецького на Італію. Як згадував про нього син І. Шишманов, „він відзначився в битві під Новарою (23 березня 1849 р.), декілька разів був поранений. Згодом повернувся до Болгарії цісарсько-королівським гренадерським фельдфебелем, поселився у Свиштові, почавши

працювати торговцем та комісіонером. З цією метою він часто відвідував різні ярмарки. Проте, ставши свідком деяких нечесних торгових операцій, відійшов від торгівлі та працював учителем. (Шишманов, 1903, с. 351)

Він написав революційну п'єсу „Добрий син“ (1857), у 1871 р., переклав драму Ф. Шиллера „Розбійники“. У 1873 р. Д. Шишманов відкрив у Свиштові першу приватну торгову школу, читальню, а також сформував аматорську театральну трупу. Як згадував І. Шишманов, „театр був пристрасстю батька, звідки ця пристрассть з'явилась, не знаю, усе, що мені відомо, – батько ще молодим мандрував Угорщиною з німецькою провінційною театральною трупю. Можливо тоді він захопився Шиллером, Коцебу та драматичним мистецтвом загалом. Свиштовська публіка напевне пам'ятає оригінальні трагедії та комедії батька чи перекладені ним п'єси („Заручини“, „Добра матір“, „Заборонений“). Одну з них – „Пенчо Кърлежът“, яка була частково наслідуванням однієї комедії Шекспіра – поставила в Софії відома в той час трупа „Сльоза і Сміх“ (Шишманов, 1927, с. 323).

Окрім цього, в 1871 р. Д. Е. Шишманов написав декілька комедій для жінок, а саме „Добродійник і злоба“ та „Декілька слів про посади чоловіків“, які були першими у світовій літературі алегоричними п'єсами, написаними з метою підтримки жіноцтва, через те в них не було жодної чоловічої ролі.

Таким чином він виступив на підтримку жіночого руху в Болгарії перед визволенням, а його п'єса „Добродійник і злоба“, поставлена виключно жінками, розкрила їх таланти і дала Болгарії перших актрис (Шишманов, 1925, с. 101 – 102).

Хоча Д. Е. Шишманов працював з аматорською трупю, він закарбував своє ім'я в історії театру, літератури та культури, а головне, передав свою пошану та любов до них спадкоємцям.

Його працю продовжив та розвинув Іван Шишманов (1862 – 1928) фольклорист, етнограф, історик літератури, освітній та громадсько-політичний діяч, професор Софійського університету.

У 1876 році, через рік після смерті Д. Е. Шишманова, його приятель, австрійський вчений Ф. Каниц допоміг сину Івану отримати стипендію на навчання у Віденській Педагогічній школі (Арнаутов, 1969, с. 415).

По її закінченні І. Шишманов повернувся до Болгарії й почав працювати шкільним учителем у рідному місті Свиштов, де 1882 р. заснував першу професійну вчительську організацію. Проте, 1884 р. отримав стипендію та поїхав на навчання до Єнського університету, де він із особливим зацікавленням вивчав філологію, філософію та педагогіку. А після закінчення курсу продовжив навчання в університетах Женеви та Лейпцига, де 1889 року захистив докторську дисертацію з експериментальної психології.

У Женеві І. Шишманов одружився з дочкою відомого українського вченого та громадсько-політичного діяча М. Драгоманова – Лідією Драгомановою. Згодом молоде подружжя переїхало жити до Софії. Тут І. Шишманов почав активно працювати та ознайомлювати болгарський народ із європейськими здобутками та піднімати на високий щабель болгарську освіту, науку, літературу та культуру.

З 1889 по 1891 рр. І. Шишманов очолював відділ освіти, а з 1891 по 1894 рр. був головним інспектором у Міністерстві освіти Болгарії. Оскільки він умів розкривати нові таланти, підіймати та розвивати їх, його обрали головою комісії що здійснювала прийом акторів до театральної трупи „Сльоза і сміх“. Бачивши здібних молодих людей, серед яких були художники, актори та музиканти, І. Шишманов допомагав їм виїжджати за кордон на навчання та стажування. В його особі вони бачили свого покровителя і компетентного шанувальника їх творчості. Так, він високо оцінив великий артистичний талант Адріани Будевської, і вона, як стипендіатка Міністерства освіти Болгарії, вирушила на навчання до театального училища Малого театру Москві, де стала ученицею видатного діяча театру Російської імперії Олександра Ленського (Бръзицов, 1943, с. 39 – 40).

У травні 1903 р. І. Шишманов був призначений Міністром освіти Болгарії. Розуміючи роль музики, театру та мистецтва у вихованні нації, під час свого перебування на міністерській посаді, він відкрив низку читалень по всій країні, а у столиці музичну школу, яку було перетворено в Музичну академію, розробив статут для школи малювання, згодом перетвореної в Академію мистецтв, заснував Етнографічний музей та Національний театр. У тогочасній пресі широко висвітлювали ці події, наголошуючи на його заслугах у розвитку тогочасного театру

(Нов век, 1903, с. 3).

Про плідну працю І. Шишманова у галузі культури відгукувався один з його студентів, а згодом поет та перекладач Х. Радевські: „Перебуваючи на посаді Міністра освіти, він висилав за кордон культурних діячів для ознайомлення зі світовою культурою“ (Радевски, 1973, с. 121).

Першим директором Національного театру з 1903 по 1907 рр. за погодженням І. Шишманова, було призначено Ілію Міларова, артистичними директорами – Сергіяна Туцича та Йозефа Шмаха. Серед тогочасних акторів театру були Іван Попов, Вера Ігнатієва, Марія Хлебарева, Васил Кірков, Адріана Будевска, Катерина Златарева, Христо Сарафов, Христо Ганчев, Атанас Кірчев, Златина Недева та інші. Вони грали ролі у комедіях „Тартюф“ Ж. Б. Мольєра, „Ревізор“ М. Гоголя, „Приборкання норавливої“ В. Шекспіра, „Чи ми одружені?“ Е. Міларева, драмах „Ізгої“ І. Вазова, „Христос Воскрес“ К. Кесякова, „Воскресіння“ А. Батая, „Нора, або Ляльковий дім“ Г. Ібсена та інших, поставлених режисером Іваном Поповим, трагедії „Отелло“ В. Шекспіра, драмах „Привиди“ Генріка Ібсена, „Джон Габріель Боркман“ Генріка Ібсена, поставлених Сергіяном Туничем, комедіях „Слуга двох господарів“ К. Голдоні, „Одне сімейство“ Ж. Орсакі, драмі „Венеціанський купець“ У. Шекспіра, які поставив Йозеф Шмаха (Летопис, 2004).

І. Шишманов з дружиною постійно відвідував вистави, які йшли у театрі. В опублікованому листі до Йозефа Шмахи від 16 квітня 1906 р. він подякував йому як режисеру за чудову постановку драми „Венеціанський купець“, а акторам – за блискучу гру (Шишманов, 1906, с. 3).

3 січня 1907 р. відбулось святкове відкриття нової будівлі Національного театру, побудованої неподалік від колишнього князівського палацу в Софії. Проте, саме цього дня студенти, які в цей час страйкували, виступили проти правління князя Фердинанда. І. Шишманов разом з іншими університетськими професорами підтримали вимоги студентів, що призвело до закриття університету, а водночас виключення з нього та арешту багатьох студентів.

Обурений антидемократичними діями керівництва країни, І. Шишманов залишив міністерський пост і виїхав до Швейцарії. Там він продовжив наукову діяльність, водночас уболіваючи за політичні перетворення і демократичні зміни в Болгарії (Бушко, 2006, с. 128). У 1909 р. І. Шишманов повернувся до Софії. В 1911 р. його обрали головою Установчого з'їзду Союзу читачів. В цей період він написав декілька статей, у яких обґрунтовував велике значення читалень, музеїв та бібліотек для духовного піднесення народу. Учений наполягав на тому, щоб кожна читальня за матеріального сприяння держави мала свою бібліотеку. У кожному селі, на його переконання, мали бути театральна трупа, хор, оркестр, сцена, де б ставили п'єси повчального характеру; музей та місце, де люди мали б змогу переглянути наукові та художні фільми (Шишманов, 1911/1912). У 1912 р. І. Шишманов був призначений членом комісії, яка рецензувала п'єси, що мали з'явитись на сцені.

З нагоди 30-річного ювілею науково-педагогічної та культурної праці вченого, І. Пеев-Плачков виголосив у промові, що лише І. Шишманов мав таке пильне око, яке дивилося, і знаходило тих людей, хто приносив користь для науки та мистецтва. Саме він створив найкращі умови праці для тих, які віддалися науці та мистецтву, а також додавав віри та оптимізму молодим письменникам, вченим та художникам, у чій крила інші вливали олово (Обществена обнова, 1919/1920).

До кінця життя І. Шишманов залишався натхненником та меценатом науки, літератури, культури та мистецтва загалом. Згадуючи невтомну працю батька на цій ниві, 1927 р. вчений опублікував спогади про Д. Е. Шишманова, як ініціатора створення театральної трупи та митця, який приділяв велику увагу написанню та постановкам власних п'єс та розширював її репертуар перекладеними драматичними творами під назвою „Мій батько як театральний діяч (Д. Е. Шишманов 1833-1875)“ (Шишманов, 1927). Діяльність І. Шишманова завжди підтримувала дружина Лідія. Вона брала активну участь у суспільно-політичному житті Болгарії, була членом Союзу болгарських письменників, друкувала в періодиці рецензії на вистави, перекладала твори І. Вазова, Й. Йовкова, Еліна Пеліна, Д. І. Шишманова, А. Каралійчева, Добрі Немірова, Анни Каменової та інших французькою мовою.

У 1913 р. у Софії був заснований журнал „Свободно мнение“, який об'єднав довкола себе болгарську інтелігенцію. У ньому публікували матеріали на політичну, економічну, етнографічну, педагогічну та літературну тематику. Протягом 1913-1915 рр. Лідія Шишманова

стала єдиною жінкою – штатним співробітником у двох постійних рубриках „Театральні бележки“ і „Музикальні бележки“. За час існування часопису Лідія опублікувала майже 20 критичних рецензій на театральні і музичні вистави. Вони вирізнялися високою компетентністю, ерудицією і свідчили про високий рівень особистої культури Лідії Шишманової (Якімова, 2020, с. 44). У рецензіях авторка порівнювала постановки тих самих вистав у театрах Женеви, Парижа, Риму та інших європейських міст із болгарськими постановками, і при цьому, будучи добре обізнаною із театральним мистецтвом, робила корисні та відповідні зауваження щодо роботи режисера чи гри акторів. Іноді вона критикувала поведінку глядачів, які дивились із нерозумінням чи здивуванням на драматичні твори, чи навпаки, не сприймали гумористичні епізоди у комедіях.

У рецензії на історичну п'єсу Б. Шоу „Цезар і Клеопатра“, Л. Шишманова запропонувала перед виставами провести короткі бесіди із спеціалістом з мистецтва, який знайомитиме публіку з інформацією про життєвий та творчий шлях драматурга, чию п'єсу ставитимуть на сцені. Вона була переконана, що це не буде образливим для глядачів, а навпаки збагатить їх світогляд, і таким чином вони краще сприйматимуть спектакль (Шишманова, 1913, с. 14). Протягом 20-30-х рр. Лідія Шишманова співпрацювала з низкою періодичних видань „Развигор“, „Льч“, „Мир“ та ін. У 1933 р. в газеті „Отец Паисий“ вийшла критична рецензія Лідії Шишманової на виставу „Халосник“ Цанко Церковського. Ймовірно, її можна розглядати як останню статтю Лідії про болгарське театральне життя (Якімова, 2020, с. 45).

Продовжив родинну справу Димитр І. Шишманов (1889 – 1945) – гідний спадкоємець Івана та Лідії Шишманових, – письменник, публіцист, драматург, перекладач з української, німецької, французької та грецької мов, а водночас політичний і дипломатичний діяч – повноважний посол Болгарії в Греції (1935 – 1940), у 1940 – 1943 – заступник Міністра закордонних справ Болгарії. Д. І. Шишманов був автором повістей „Депутат Стоянов“, „Хайлайф“ (1919), роману „Бунтівник“ (1920), збірки оповідань „Дивні люди“ (1924), за яку цього ж року отримав відзнаку Спілки болгарських письменників. Його п'єси „Кошмар“ (1929) та „Ярмарок у Стародолі“ (1942) були поставлені на сцені Національного театру та сприйняті публікою з оваціями. Ідеї представників родини Шишманових трьох поколінь стимулювали розвиток болгарського театру та мистецтва загалом, тому їх, без сумніву, можна вважати однією із найвідоміших родин другої половини ХІХ – середини ХХ ст., яка своїм внеском у культурну скарбницю болгарського народу заслуговує на гідне поцінування.

БИБЛІОГРАФІЯ:

- Арнаутов, М. (1969)** Иван Д. Шишманов. Личност, дело, идеи // Дела и завети на бележити българци – София : Изд-во на националния съвет на Отечествения фронт, с. 413 – 451 (*Arnaudov M. Ivan D. Shishmanov. Lichnost, delo, idei // Dela i zaveti na belezhiti balgari – Sofia: Izd-vo na natsionalniya savet na Otechestveniya front, s. 413 – 451*)
- Бръзцов, Х. (1943)** Когато те говореха. София : Изд. авт. Т. 2. 1943 (*Brazitsov H. Kogato te govoreha. Sofia: Izd. avt., T. 2. 1943*)
- Бушко, Г. (2006)** Иван Шишманов і Софійський університет // *Філологічні студії*, № 1 – 4, с. 124 – 129 (*Bushko H. Ivan Shishmanov i Sofiyskiyu universitet // Filologichni studii, № 1 – 4, s. 124 – 129*)
- Летопис (2004)** Летопис на Народния театър 1904–2004. София: Народен театър (Letopis na Narodnia teatar 1904 – 2004. Sofia: Naroden teatar)
- Нов век (1903)** Преобразования в театъра // *Нов век*, № 605, 9/22 юни (Preobrazovaniya v teatarata // *Nov vek*, № 605, 9/22 yuni)
- Обществена обнова (1919/1920)** Юбилеят на проф. Ив. Д. Шишманов // *Обществена обнова*, кн 8-9, с. 417 – 423 (Yubileyat na prof. Iv. D. Shishmanov // *Obshtestvena obnova*, kn. 8 – 9, s. 417 – 423)
- Радевски, Х. (1973)** Иван Шишманов // *Литературна мисъл*, кн. 2, с. 121 – 125 (*Radevski H. Ivan Shishmanov // Literaturna misal, kn. 2, s. 121 – 125*)
- Шишманов, И. (1903)** Първото българско търговско училище на Д. Е. Шишманов в Свищов // *Училищен преглед*, год. VIII, кн. 4, с. 349 – 358 (*Shishmanov I. Parvoto balgarsko targovsko uchilishte na D. E. Shishmanov v Svishtov // Uchilishten pregled, god. VIII, kn. 4, s. 349 – 358*)

- Шишманов, И. (1906)** До директора на театъра г. Шмаха // *Вечерна пошта*, № 1674, 16/28 април (*Shishmanov I. Do direktora na teatarata g. Shmaha // Vecherna poshta*, № 1674, 16/28 april)
- Шишманов, И. (1911/1912)** Читалищния союз // *Читалище*, № 1, с. 3 – 4 (*Shishmanov I. Chitalishtniya soyuz // Chitalishte*, № 1, s. 3 – 4)
- Шишманов, И. (1925)** Първите български артистки. – В: Юбилеен сборник Адриана Будевска, 1899 – 1924. София, 161 с. (*Shishmanov I. Parvite balgarski artistki. – V: Yubileen sbornik Adriana Budevskata, 1899 – 1924. Sofia, 161 s.*)
- Шишманов, И. (1927)** Шишманов И. Баща ми ако читалищен и театрален деец (Д. Е Шишманов 1833 – 1875) // *Училищен преглед*, год. XXVI, кн. 2-3, с. 320 – 333 (*Shishmanov I. Bashta mi ako chitalishten i teatralen deets (D. E. Shishmanov 1833-1875) // Uchilishten pregled, god. XXVI, kn. 2-3, s. 320 – 333*)
- Шишманова, Л. (1913)** Цезар и Клеопатра // *Свободно мнение*, № 8, с. 14 (*Shishmanova L. Tsezar i Kleopatra // Svobodno mnenie*, № 8, s. 14)
- Якімова, А. (2020)** Болгарска публицистика Лидії Драгоманової-Шишманової // *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. Випуск 48. С. 40 – 48. (*Yakimova, A. Bolgarska publicystyka Lidii Dragomanovoi-Shyshmanovoi // Visnyk Lvivskogo universytetu. Seria Zhurnalistyka. Vypusk 48. S. 40 – 48*)